oletusel puudub igasugune reaalne alus ning ta näib täiesti võimatuna. Sellevastu avaldub keskaegse linna plaanis kohe esimesel pilgul plaanikindel, geniaalselt ja piinlikult kaitsetarbeid kui ka pinnatingimusi arvestav sihikindel asula, mille juures täiesti võimatuks osutub laienemismõte.

Linna põhikuju määrajana on mõõduandvaks ja otsustava tähtsusega olnud Emajõe jooksule lõunasihis umbes sirbikujuliselt ette ulatuv Toomimägi. Kõrgeasendlikuna, algeliselt õige järsult langevate nõlvadega varustatud saarena laias ürgorus, lõigatuna loomuliku läbilõike-kraaviga kaheks erisuuruseks osaks, oli mägi eeskujuliselt soodus kaitse-ülesandeile; siia ehitati linnus ja hiljemini ka peakirik. Linnamüür haarab ühiselt linnusmäe kui ka linna, mida sõjakorril mõlemad ühiselt kaitsid; mitte nii kui näiteks Tallinnas, kus linnuse-piirkonda ümbritses oma erimüüristik. Müür jälgis täpsalt linnusmäe kallakuid ja mäeharude mõlemapoolsed pikendused linnamüürina kuni jõeni andsid madalikus asuvale linnale — loomulikult mitte korrapärase — poolringi kuju, mille diameetrit kujutas kolmas, piki jõge asuv linnamüür. Linnaplaan arvestas peale selle täpsaimalt ühendusenõudeid linnuse-piirkonnaga läbikäimises. Jõe ja Toomimäe vahelise ühenduse nõudeid rahuldasid mõlemad liikimis-peasooned: põhjas — Lai uul, Vene väravast Toomini, vähema liikimise tee; teises otsas — turg ning sellega teravkäänaku läbi ühinev Lossi uul. Turu asetumine linna keskusest (nagu see üldse tarvitatav oli keskaegseis linnasulais) niivõrt eemale linna äärde ning tema pikergune kuju on seletatav ühelt poolt Lossi asendi arvestamisega — Lossi uul oli ainukeseks teeks, mis enam-vähem soodsalt võimaldas ühendust suuremate teedega, kuna Lai uul oli palju järsem; nii siis oli turg siit hõlpsaimini saavutatav. Teiseks seletub see püüdega teha turg väljastpoolt suunduvailt ühendusteilt võimalikult kättesaadavaks ning asetada ta võimalikult jõe ligidusse: Riia värav ehk n. n. „Drenspforte“ viis Riia teele ühes selle Pihkva haruteega, kuna Karjavärav juhtis jõe kitsaimale kohale ehitatud silla kaudu Narva ja Tallinna teele. Sellevastu oli Vene ja Jakobi väraval vaid alama järgu tähtsus: tähtsaimad ja elavaimad ühendusteed juhtisid õieti otseteed turule. Ühendus nende kahe liikimis-peasoone — turu ja Laia uuli — vahel teostus kolme, neid täisnurgi läbilõikava uuljoone varal, mis olid ehitatud ida-koloniaalskeemi järele ja suundusid piki jõge: 1) Rüütli uul, 2) Jaani (Kaupmeeste ja Andrease) uul, 3) Jakobi (ja Maarja) uul. Väikesed kõrvalekaldumused sirgjoonelisest sihist on ülikergesti seletatavad erakordselt ebasoodsa, soise pinnaga, mis ehitamisel vajaliseks tegi rohkeulatuslikud alusehitised. Teised väikesed uulid kohastusid nii hästi kui võimalik sellele skeemile.

Näib võimatuna mõtelda selliselt väljamõeldud plaani juures järk-järgulise kasvamise peale, nagu seda oletab Neumann. Pealegi peaksime, mööndes müüri olemasolu piki praegust Munga uuli, oletama, et oli mingi palju suurem, kui mitte isegi täieliselt linnuse-piirkonda ümbritsev ringmüür, mida linna laienemisel kindlasti mitte poleks maha jäetud. Kogu asend ja ehitus kõneleb tingimata ühtlase tekkimise poolt, mida võime paigutada venelaste 1262. a. rüüsteretkele järgnevasse aega.

Piiskopi linnus (1)[1]) asus umbes praeguse tähetorni kohal, kolmele poole järsult langeva kiltmaa kagupoolses otsas. Ta oli eraldatud eeslinnusest (2) (mis küündis ligikaudu praeguse Naistekliinikuni) kiltmaa läbilõike-kraaviga (asus umbes tol kohal, kus tänapäev leidub Baeri mälestisele viiv puiestee; kraav on üsna

1) Numbrid käivad kaardi nr. 1 kohta.

Tartu, lk. 4